

# ملاحظات امنیتی چین در آسیای مرکزی

محمدجواد امیدوارنیا<sup>۱</sup>

سرزمینهای واقع در شمال غربی چین از چند هزار سال پیش برای این کشور از اهمیت اقتصادی و نظامی برخوردار بوده است. در دو قرن گذشته نیز یکی از بزرگترین تهدیدها از همین منطقه متوجه چین بود که تا فروپاشی شوروی ادامه داشت. در چند سال گذشته با پدید آمدن سه کشور مستقل در مرزهای چین در آسیای مرکزی، این کشور با ملاحظات امنیتی تازه‌ای روبه‌رو است که در آن لزوم توسعه اقتصادی مناطق فقیرنشین شمال غربی کشور و مقابله با حرکت‌های دینی و قومی جایگاه ویژه دارد. سیاست چین در این زمینه منطبق با اهداف توسعه اقتصادی کشور بر مبنای حفظ صلح و ثبات و توسعه همکاری‌های اقتصادی با آسیای مرکزی و خاورمیانه و اروپا است.

## الف) مقدمه

چین از ایام کهن، و تا جایی که اسناد تاریخی نشان می‌دهد، از عصر سلسله «هن»<sup>۲</sup> به توده وسیع سرزمینهای واقع در شمال و شمال غربی خود که اکنون آسیای مرکزی نامیده می‌شود، از نظر امنیت اقتصادی و نظامی، توجه خاص داشته است. بنای دیوار چین به طول بیش از ۶۰۰۰ کیلومتر، اعزام ژنرال «جانگ چی‌ن»<sup>۳</sup> به دره فرغانه برای تهیه اسبهای تندرو و تجهیز ارتش چین در برابر هجوم‌های اقوام کوچ‌نشین، و وجود چند شاخه بزرگ راه ابریشم که چین را از طریق آسیای مرکزی به اروپا و سواحل خلیج فارس مرتبط می‌ساخت، از نشانه‌های اهمیت اقتصادی و نظامی سرزمینهای یاد شده برای چین است.

۱. آقای محمدجواد امیدوارنیا عضو هیأت تحریریه مجله مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز و کارشناس ارشد مسائل چین و مسلط به زبان چینی است.

۲. Han، (سلسله‌ای که از ۲۰۶ پیش از میلاد تا ۲۲۰ میلادی بر چین حکومت کرد)

علاوه بر این، از همین مرزها بود که اندیشه‌های مانوی و اسلامی به چین راه یافت و از همین مناطق بود که بسیاری از اقلیتهای قومی مانند سالارها، سردارها (دونگ‌شیان‌ها)<sup>۱</sup> ازبکها، قزاقها و اویغورها به چین رفتند و در سرزمینهای شمال غربی آن کشور ساکن شدند. در بیش از یک قرن اخیر تا اوایل دهه ۱۹۸۰ نیز بزرگترین تهدیدها از همین مناطق متوجه چین بوده و استقرار بیش از یک میلیون نفر سرباز و همچنین سلاحهای هسته‌ای و موشکهای دوربرد را در آنجا ناگزیر می‌ساخت.

با فروپاشی شوروی و پدید آمدن سه کشور مستقل جدید در مرزهای آسیای مرکزی و چین ملاحظات امنیتی تازه‌ای برای این کشور مطرح گردیده که همچون گذشته هر دو جنبه اقتصادی و نظامی را دربر دارد.

## ب) ملاحظات تازه

### ۱. از نظر اقتصادی

- با توجه به اینکه آسیای مرکزی «سرزمینهای میانی» بین دو قاره آسیا و اروپا به‌شمار می‌رود، دولت چین آنجا را منطقه مناسبی برای برقراری مناسبات بازرگانی با اروپا و خاورمیانه می‌داند. وجود خطوط ارتباط زمینی مناسب که بتواند کالاها را در زمان کمتر و به قیمت مناسب‌تر در بازارهای دو قاره عرضه نماید عامل مهمی در تضمین سیاست «نوسازی چهارگانه»<sup>۲</sup> چین و تأمین اهداف ملی آن کشور خواهد بود.

- ذخایر غنی نفت و گاز در قزاقستان و ترکمنستان و حوزه دریای خزر و امکان ایجاد ارتباط بین تکنولوژی کشف و استخراج و بازاریابی آن با منابع چین در «فلات تاریم»<sup>۳</sup> در ایالت «شین جیانگ»<sup>۴</sup> و نهایتاً با بازارهای شرق آسیا، مورد نظر چین می‌باشد.

- وجود امکانات نسبتاً قوی در زمینه صنایع تبدیلی در چین و فقدان آن در کشورهای آسیای مرکزی بخاطر وابستگی به شوروی سابق، که می‌تواند زمینه برای همکاری باشد.

- همسایگی آسیای مرکزی با سرزمینهای فقیرنشین شمال غربی چین و امکان

1. Dong Xian

۲. Four Modernizations (نوسازی کشاورزی، صنعت، علوم و فنون و دفاع)

3. Tarim Basin

4. Xin Jiang



بهره‌برداری از مناسبات اقتصادی شکوفا در دو سوی مرز برای فقرزدایی و ایجاد تعادل بین مناطق ساحلی و غیرساحلی کشور از نظر ثروت.<sup>۱</sup>

- اهمیت پیشرفت اقتصادی کشورهای آسیای مرکزی برای چین از جهت کاهش وابستگی آنها به روسیه.

## ۲. از نظر سیاسی و نظامی

با فروپاشی شوروی اگرچه تهدید مستقیم سیاسی و نظامی علیه چین از ناحیه شمال غربی به پایان رسیده است، اما چینیان براساس تجارب تاریخی و واقعیات جهانی به نکات ذیل توجه دارند و هوشیاری خود را حفظ می‌کنند:

- وجود برخی سلاحها و تکنولوژی هسته‌ای باقی مانده از شوروی سابق در آسیای مرکزی.

- احتمال به قدرت رسیدن ملی‌گرایان افراطی در روسیه و تجدیدحیات سیاستهای قدرت‌جویانه و سلطه‌طلبانه آن کشور.

- گسترش ناتو به سوی شرق و احتمال بهره‌برداری آمریکا از آن برای تحت فشار قرار دادن چین.

- وجود حرکات قومی در هر دو سوی مرز با آسیای مرکزی، ازجمله جنبش جدایی خواهانه اویغورها که در ایالت شین جیانگ و قزاقستان هوادارانی دارد.

- انتشار اندیشه پان ترکیسم در آسیای مرکزی و سرزمینهای شمال غربی چین و خطراتی که از بابت آن متصور است.

- احتمال نفوذ اسلام‌گرایی افراطی از طریق آسیای مرکزی به سرزمینهای مسلمان‌نشین چین و بی‌ثبات شدن منطقه.<sup>۲</sup>

۱. مناطق ساحلی چین ۱۱/۲ درصد سرزمین این کشور اما ۶۰ درصد ثروت آن را در اختیار دارند، در حالی که مناطق غیرساحلی ۸۰/۸ درصد سرزمین و میزان ناچیزی از ثروت کشور را دارند.

۲. برای بررسی بیشتر رجوع کنید به: خلاصه مطالب سمینار «خاورمیانه، آسیای مرکزی و چین» (در استان شن‌شی در چین)، مجله اروپای شرقی و آسیای مرکزی (انتشارات آکادمی علوم اجتماعی چین)، شماره ۵، سال ۱۹۹۳، ص ۸۳ (به زبان چینی).



## ج) تدابیر چین

## ۱. از نظر مطالعاتی

دولت چین از هنگام فروپاشی شوروی «بررسی نظم نوین جهانی» و آثار آن بر امنیت خود را مورد توجه خاص قرار داده است. در این مدت پژوهشگران مراکز مطالعاتی چین به طور فعال در همایشهای بین‌المللی راجع به آسیای مرکزی شرکت جسته، خود نیز به برگزاری سمینارهای متعدد در پکن، اورومچی (مرکز ایالت شین‌جیانگ) و شهرهای دیگر پرداخته‌اند. یکی از مهمترین این سمینارها در ماه مه ۱۹۹۶ راجع به راههای ارتباط زمینی بین آسیا و اروپا، در پکن برگزار شد که در آن بیش از ۴۰۰ نفر از محققان چین و ۳۶ کشور دیگر حضور داشتند و امکانات بهره‌برداری از «دومین راه‌آهن سراسری بین سواحل شرقی چین و اروپا»<sup>۱</sup> را مورد بررسی قرار دادند.<sup>۲</sup>

## ۲. از نظر اقتصادی

چین در سالهای اخیر گامهای مؤثری برای توسعه مناسبات اقتصادی با کشورهای آسیای مرکزی برداشته که اهداف اصلی آن ایجاد ارتباط نزدیک بین اقتصادهای دوسوی مرز، دستیابی به بازارهای اروپا و خاورمیانه از طریق آسیای مرکزی، بهبود وضع اقتصادی مردم در سرزمینهای شمال غربی چین و نتیجتاً تقویت بنیان ثبات در منطقه است. بخشی از تدابیر در این زمینه به شرح زیر بوده است:

- افتتاح دومین خط آهن آسیا - اروپا، معروف به «پل دوم آسیا - اروپا» که بندر «لیانگ‌یونگ آن»<sup>۳</sup> در سواحل شرقی چین را از طریق گذرگاه «آلاشن»<sup>۴</sup> در مرز قزاقستان به آسیای مرکزی و از آنجا به بندر ژتردام در اروپا می‌پیوندد.

- برقراری ارتباط و همکاری در زمینه نفت و گاز با قزاقستان که منجر به انعقاد قراردادی

۱. برای بررسی بیشتر درباره این خط آهن رجوع کنید به:

Jonathan Tennenbaum, Eurasian alliance for infrastructure: Key to World Peace, *EIR*, July 17, 1992, pp.20-27.

۲. این راه‌آهن با اتصال خط سرخس - تاجن در ایران، امکان ارتباط با خلیج فارس را نیز یافته است.

3. Liang Yong An

4. Ala Chan Kou



برای انتقال نفت از میدانهای «آکتوبینسک»<sup>۱</sup> و «اوزن»<sup>۲</sup> در غرب قزاقستان به سواحل شرق چین و همچنین انتقال نفت خام از میدان «تنگیز»<sup>۳</sup> به پالایشگاه اورومچی در شین جیانگ، گردیده است. بررسی و مطالعه در زمینه انتقال گاز از ازبکستان به چین و ژاپن از طریق قرقیزستان نیز جریان دارد.

- احداث ایستگاههای مجهز در مرزهای با آسیای مرکزی از «الاشن» در مرزهای قزاقستان تا شهر «تاشقورقان» در مرز پاکستان که صدور کالاها و خدمات در منطقه را آسان می‌سازد.

- توسعه بازرگانی با آسیای مرکزی به نحوی که ارزش کالاهای مبادله شده ظرف سه سال گذشته از ۳۰۰ میلیون دلار به بیش از یک میلیارد دلار رسیده است.<sup>۴</sup>

- برگزاری نمایشگاههای بازرگانی و تأسیس نمایشگاههای دائمی و فروشگاههای کالاهای ساخت چین در کشورهای مختلف آسیای مرکزی به منظور ازبید صادرات به منطقه.<sup>۵</sup>

### ۳. از نظر نظامی

با توجه به اینکه مرزهای شمال و شمال غربی چین در طول تاریخ در احساس تهدید و شکل‌گیری استراتژی نظامی این کشور نقش اساسی داشته است، دولتمردان و استراتژیستهای چین از هر فرصتی برای تضمین امنیت خود در آن منطقه بهره جستند. بروز آثار ضعف در نظام شوروی سابق یکی از این فرصتها بود و از آن پس با شروع روند عادی‌سازی روابط دوجانبه، اقدامات ذیل صورت گرفت که در ایجاد اعتماد در آسیای مرکزی نیز تأثیر اساسی داشت:

- سفر گورباچف به پکن در مه ۱۹۸۹ و گفتگوهایی که در زمینه لزوم تنش‌زدایی در

1. Aktyubinsk

2. Uzen

3. Tengis

۴. نقل از آقای شی ز (Shi Ze) پژوهشگر و معاون مؤسسه مطالعات بین‌المللی چین در همایش آسیای مرکزی در تهران، ۷ و ۸ اردیبهشت ۱۳۷۷.

۵. برای بررسی بیشتر دربارهٔ مناسبات اقتصادی ایالت شین جیانگ و آسیای مرکزی رجوع کنید به: Gaye Christoffersen, Xinjiang and the Great Islamic Circle: The China Quarterly, No.136, (Sept. 1993), pp. 130-151.



روابط دوجانبه صورت پذیرفت.

- توافقی «جیانگ‌زمین»<sup>۱</sup> رئیس‌جمهور چین و یلتسین رهبر روسیه در آوریل ۱۹۹۶ در زمینه گسترش حسن‌همجواری که قزاقستان، قرقیزستان و تاجیکستان نیز به آن پیوسته‌اند.
- توافقی چین و کشورهای آسیای مرکزی در جریان سفر آقای «لی‌پنگ»<sup>۲</sup> نخست‌وزیر وقت چین به چهار کشور منطقه در دسامبر ۱۹۹۶ در زمینه‌های تعیین مرزها و عدم کاربرد سلاحهای هسته‌ای و دوربرد علیه یکدیگر.
- در عین حال، چین به حفظ هوشیاری در منطقه ادامه می‌دهد و پیش‌بینی در برابر «جنگهای منطقه‌ای» و «جنگهای جدایی‌خواهانه» در استراتژی نظامی آن کشور از دهه ۱۹۹۰ به بعد، جایگاه ویژه دارد.<sup>۳</sup>

#### د) نتیجه

- چین در آینده نیز همانند چند قرن گذشته، برای امنیت اقتصادی و نظامی خود در مرزهای آسیای مرکزی اهمیت بسیار قائل خواهد بود.
- چون در شرایط فعلی جهانی، اغلب کشورهای منطقه درگیر نوسازی اقتصادی هستند، در میان‌مدت، مصالح اقتصادی چین بر ملاحظات نظامی تفوق خواهد داشت.
- در این دوران، چین خواهان حفظ صلح و ثبات و توسعه همکاری‌های اقتصادی در منطقه خواهد بود.
- مهمترین کشورهای موردنظر چین در آسیای مرکزی، قزاقستان (بخاطر منابع نفت و گاز و موقعیت مهم استراتژیک) و ازبکستان (با توجه به منابع طلا) می‌باشند.
- در آینده، رقابت قدرتهای بزرگ بویژه آمریکا و روسیه (در صورت یکپارچه ماندن و قدرتمند شدن) با چین بر سر بهره‌برداری از ظرفیتهای اقتصادی آسیای مرکزی ازدیاد خواهد یافت.

1. Jiang Zemin

2. Li Peng

۳. برای بررسی بیشتر رجوع کنید به:

Hong Xun Hua, China's Strategic Missile Programs: Limited Aims, Not «Limited Deterrence», The Nonproliferation Review, Winter 1998, Vol.5. No.2, pp.60-68.



- سیاست واقع‌بینانه چین ایجاب می‌کند که ضمن تعقیب اهداف مسالمت‌آمیز در آسیای مرکزی، هوشیاری خود را فرو نهد و با توجه به چالشهای احتمالی، به تقویت امکانات خود در منطقه از نظر سرمایه‌گذاری اقتصادی در سرزمینهای شمال غربی، ادامه آزمایشهای هسته‌ای در صحرای «تاکلاماکان»، ازدیاد مهاجرت مردم «هن» به استانهای هم‌مرز با آسیای مرکزی، هماهنگی با دولتهای این کشورها در زمینه مقابله با «پان‌اسلامیسم»، «پان‌ترکیسم» و غیره خواهد پرداخت و بنیه نظامی خود در پیرامون آسیای مرکزی را افزایش خواهد داد.

#### ه) پیشنهادها

- با توجه به تجارب دیرینه ایران در اکتشاف منابع نفت و گاز و بهره‌برداری از آن و بازدیدهایی که از میدانهای نفتی در ایالت شین‌جیانگ چین و کشورهای آسیای مرکزی به‌عمل آمده است، موضوع همکاری منطقه‌ای برای مشارکت در انتقال نفت و گاز به شرق آسیا مورد بررسی جدی قرار گیرد و به‌عنوان یک هدف استراتژیک دنبال شود. تحقق این امر علاوه بر اهمیت اقتصادی آن در زمان صلح، موجب تضمین صدور نفت و گاز ایران در صورت وقوع تنشهای احتمالی در خلیج فارس خواهد بود.

- نظر به اهمیت بخشی از راه‌آهن آسیای مرکزی که از کنار دریاچه بالخاش از پل دوم آسیا - اروپا (خط آهن چین) جدا می‌گردد و در تجن به شبکه راه‌آهن ایران می‌پیوندد، امکانات سرمایه‌گذاری مشترک بین چین و بعضی از کشورهای منطقه و ایران برای نوسازی آن مورد مطالعه قرار گیرد. در عین حال، بررسی درباره امکانات بهره‌برداری ایران از خط آهن دیگری که قرار است کاشغر را به اوش و اندیجان و سپس اروپا متصل سازد و یادداشت تفاهم آن بین ازبکستان، چین، قرقیزستان به امضا رسیده است، ضرورت دارد.





شپوهنځي ګاونډي علوم او مطالعات فرېنجي  
پر تال جامع علوم انساني